Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Bromboda

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; ”fornlämning”, övrig kulturhistorisk lämning” eller ”bevakningsobjekt”. Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en bråtugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; “Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt”, redovisning av “Befintligt skydd” som finns för miljön och “Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd”. Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

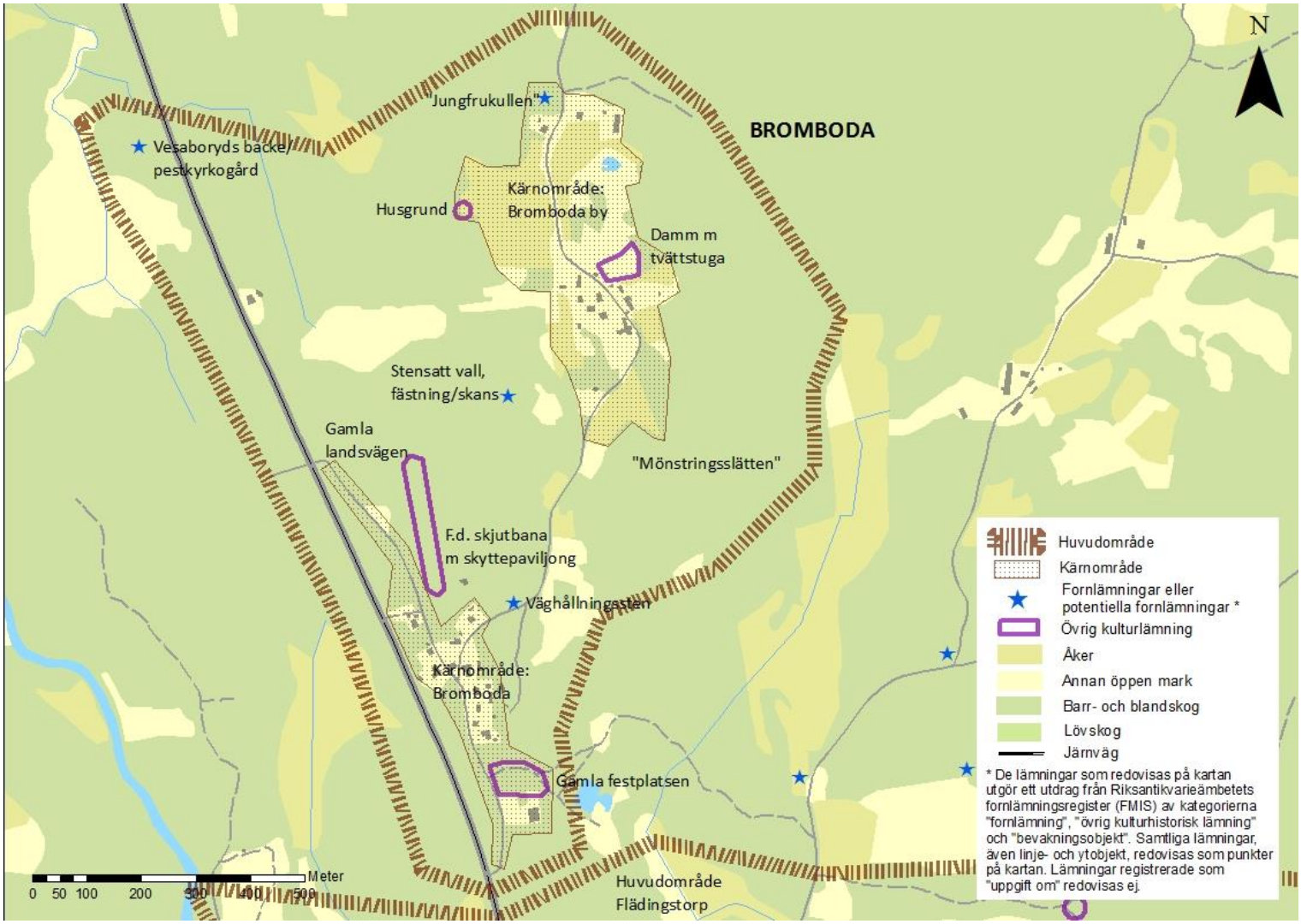

BROMBODA

Klass 2

Lyckebyåns vägar: Landsvägen, tillika gamla ”Kungsvägen”. Sammanhållen bebyggelse från sent 1800-tal intill gamla landsvägen med lanthandel och mindre boställen. Bygdegård, gammal festplats. Flera sägenomspunna platser, ”Jungfrukullen”, ”Bruabäcken”, ”Mönstringsslätten”, ”Vesaboryds backe”.

Skogslandets jordbruk: Gårdsmiljöer med äldre mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader. Samlad bebyggelse på gammal bytomt. Samfälld damm med tvättstuga. Odlingslandskap med småbrutna åkrar, stenmurar, röjningsrösen och utdikade mossar.

Bromboda är en av Vissefjärda sockens äldsta byar. Byn har ett centralt läge i socken och ligger utmed en gammal färdled, tillika ”Kungsvägen”, som bitvis följer Lyckebyåns dalgång. Den gamla landsvägen, öster om den nuvarande väg 28, har samma sträckning som under tidigt

1800-tal. Utmed den gamla vägsträckan ligger en samlad bebyggelse framförallt uppförd under 1800-talets andra hälft med bl.a. lanthandel, bygdegård och f.d. hantverkarbostäder. En under tidigt 1900-tal aktiv Skytteförening har lämnat spår i området i form av såväl skjutbana med tillhörande paviljong som en festplats med dansbana. En byväg leder norrut mot Bromboda by. På den gamla bytomten ligger ännu tre gårdar tätt intill varandra. Mitt i byn finns en samfälld damm med en äldre tvättstuga. Bondbyn omges av ett odlingslandskap med ålderdomliga element som stenmurar, röjningsrösen och grävda diken. I byns närhet finns också flera sägenomspunna platser.

Byn ligger på en hög sandplatå utmed den betydelsefulla färdvägen Karlskrona – Stockholm, även kallad Kungsvägen. Namnet Bromboda[1] tror man har uppstått ur det småländska dialektordet ”brone” som betyder svedjebruk. Bromboda by har gamla anor och finns omnämnt redan 1479 som ”Brambodha”.[2] År 1706 skatteköptes Bromboda by och samtidigt inrättades ett båtsmanshåll. I byn fanns då tre gårdar. Ett sekel senare var gårdarna fyra till antalet och vid vägskälet mellan landsvägen och byvägen låg ett båtmanstorp.

Inom området finns idag två bebyggelsegrupperingar; Bromboda by respektive Bromboda landsväg. Den bebyggelse som finns i området idag och dess placering, är ett resultat dels av laga skifte som genomfördes 1831 och som innebar att en gård utflyttades, samt dels av lagen om näringsfrihet som gjorde det möjligt att starta handel- och hanverksverksamhet intill landsvägen. Under sent 1800-tal uppstod en mindre gruppering av boställen vid vägkorsningen mot landsvägen.

Byn gamla bytomt omges av ett öppet odlingslandskap med stenmursomgärdade åkrar med röjningsrösen. De släta sandjordarna på byns ägor var lätta att bruka och Bromboda ska enligt uppgift tidigt varit föremål för en omfattande odling. Åkermarken kan till sin form och utbredning delvis föras tillbaka till 1600-talet. Redan på 1830-talets karta tycks man kunna se att delar av marken dikats ur för att göras brukningsbar. En reglering av vattenståndet i Lyckebyån 1912-1919 innebar ett uppsving för jordbruket då ytterligare sanka mossmarker kunde odlas upp och ge skördar. Redan efter några årtionden hade marken sjunkit så mycket att den inte längre kunde brukas. Idag är en stor del av den tidigare brukade mossmarken igenväxt, liksom stora delar av den tidigare öppna ängs- och hagmarkerna som omgett byn.

Vägnätet inom området kan övervägande följas tillbaka till åtminstone tidigt 1800-tal. Den sedan 1960-talet spikraka väg 28 utgör en pedagogisk parallell som skär igenom landskapet strax väster om den gamla landsvägens lätt slingrande sträckning. I anslutning till en skogsväg som leder mellan byvägen och den gamla landsvägen, låg fram till 1960-talet en skjutbana. Skjutbanan kan ännu anas och i närheten finns

[1] Bromboda har skrivits på flera olika sätt; Bromby, Brombo och Bråmboda.
[2] Under tidig medeltid ingick Bromboda i ett godskomplex av frälsegårdar som omfattade större delen av nordöstra Vissefjärda.[2] Gården var under 1600-talet en stor gård om två mantal med stora åkerarealer. År 1650 överfördes gården, tillsammans med ett stort antal hemman i Södra Möre till Axel Oxenstierna på Värnanäs.

även en byggnad med anknytning till skjutbanan bevarad, en f.d. skyttepaviljong. Byggnaden utgjorde byns första dansbana och användes för dans fram på 1940-talet. Byggnaden framstår vara uppförd kring sent 1800-tal och används idag som traktorgarage.

Inom byns ägor finns ett antal fornlämningar som ger ett historiskt djup åt miljön. Intill byvägen i byns södra del finns en väghållningssten (Raä Vissefjärda 51:1) och strax sydväst om den gamla bytomten finns en stensättning som man tror är någon typ av skansanläggning (Raä Vissefjärda 52:1). En åker intill stensättningen har i folkmun kallats för ”Mönstringsslätten” där det sägs att Brombodagodsets sammankallade bönder samlades och samordnades förbandsvis vid färd i forna dagar. Norr om byn finns en smideslämning (Raä Vissefjärda 59:1). Här finns rester av slagg från modern tid, en smedja och en brunn.

Inom byn finns flera platser knutna till sägner och andra berättelser. Nordväst om landsvägen ligger en plats kallad ”Vesaboryds backe” (Raä Vissefjärda 53:1). Det berättas att när Vissefjärdas första stenkyrka skulle uppföras under tidig medeltid var man oense om dess placering, i Bromboda eller vid Vesaborg i Vissefjärda. Följden blev att man började bygga två kyrkor. Men det som byggdes upp om dagen i Bromboda, revs ned under natten. Man trodde att det var trollen som var framme. Platsen sägs även ha använts som tillfällig begravningsplats under skilda pestepoker, bl.a. 1710-11. EN annan sägenomspunnen plats är ”Jungfrukullen” norr om gamla bytomten (Raä Vissefjärda 54:1). Enligt traditionen bodde tomtar och troll här och på sommarkvällarna kunde man se dansade älvor på kullens sluttningar. Det sägs att det var trollen som odlade upp åkern närmast gården som tack för att man fått låna grytor i gården. Det finns också en berättelse om att man brukade samlas för att dansa på den här platsen och då ska en jungfru ha dansat ihjäl sig. En bäck norr om platsen kallas ”Bruabäcken”/Jungfrubäcken eftersom en brud ska ha fallit av hästen och slagit ihjäl sig där.

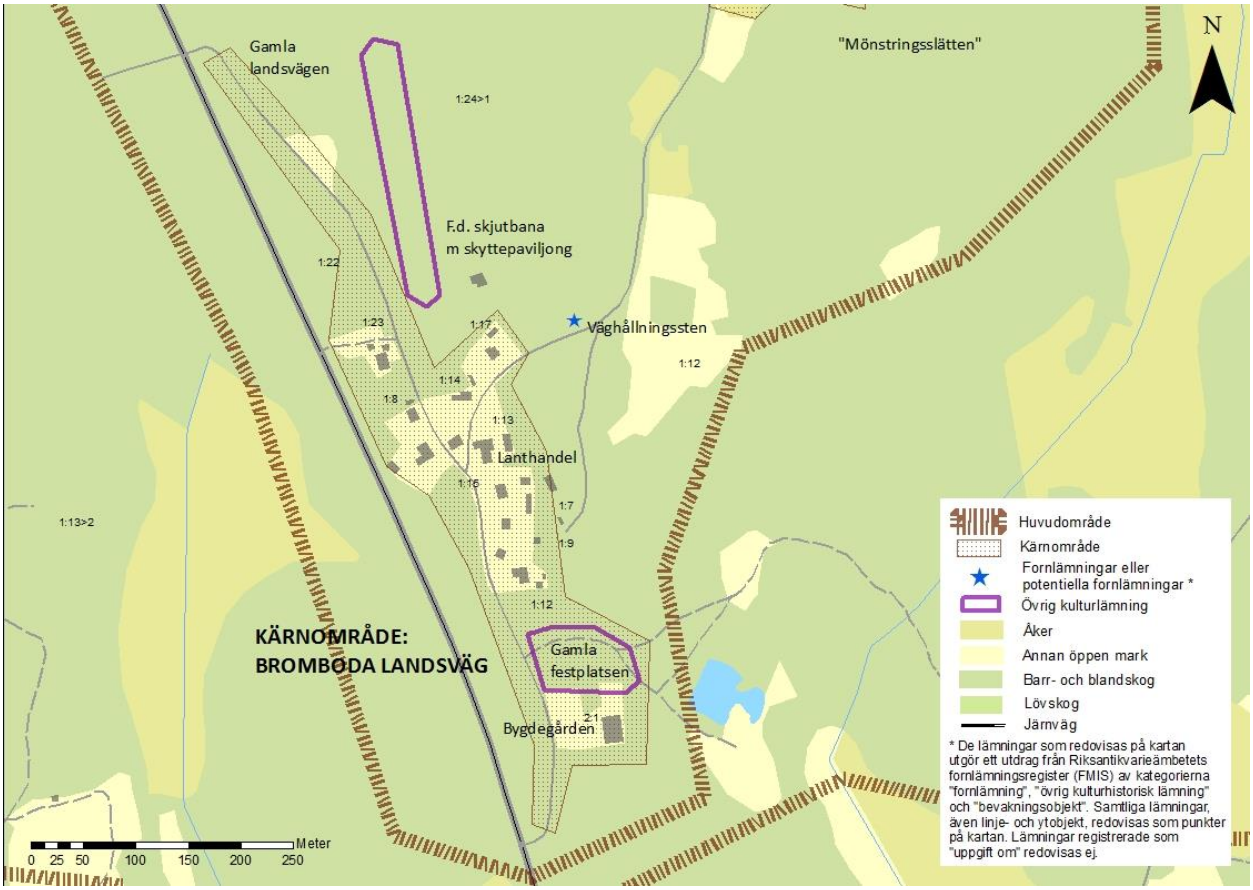

Karta över kärnområde "Bromboda landsväg".

Kärnområde "Bromboda landsväg"

Söder om bondbyn, där byvägen mynnar ut i den gamla landsvägens sträckning, finns en mindre gruppering av hus. På platsen låg sedan tidigt 1700-tal byns samfällda båtsmansplan med båtsmanstorp[3] (ca dagens Bromboda 1:13, 1:14). Flera av husen är uppförda kring 1880-talet av hantverkare och handlare. Det lilla "samhället" är ett resultat av lagen om näringsfrihet om infördes 1864 som medförde att hantverkare och handlare fritt kunde slå sig ned på landsbygden.[4] Läget intill landsvägen var strategiskt för såväl hantverk som handel. Husen visar på landsvägens betydelse genom att ha ingångsfasaden vänd mot vägen. I ett av husen drivs ännu lanthandel av Jan och Gunvor Skoglund (Bromboda 1:13). I området finns även en jordbruksfastighet som genom hemmansklyvning uppfördes på platsen kring 1900 (Bromboda 1:7).

[3] Båtsmanshållet ålades byn då den skatteköptes 1706. Båtsmännen i Bromboda hade namnet Svahn, vilket kom att bestå så länge indelningsverket bestod.

[4] År 1846 avskaffades hantverkarnas skyldighet att tillhöra en skråorganisation på landsbygden, vilket innebar att var och en fritt fick välja yrke. Samtidigt tilläts handelsmän att öppna butiker på landsbygden, så länge de etablerade sig minst 3 mil från närmaste stad. Det var ett första steg mot införandet av näringsfriheten 1864 då den obligatoriska skråtillhörigheten helt avskaffades och handlare och fabriksanläggningar fritt fick etableras på landsbygden.

Landsvägens gamla sträckning finns ännu kvar i området. Den grusade vägen kantas bitvis av högväxta träd och här finns även en vällagd stensättning.

Strax söderut ligger Bromboda bygdegård (egentligen på Flädingstorps ägor), som uppfördes av bondeungdomen i Vissefjärda 1930. I talldungen öster om gamla landsvägen finns några rostiga stängselstolpar som markerar skytteföreningens festplats med dansbana som låg på platsen under 1900-talets första hälft.

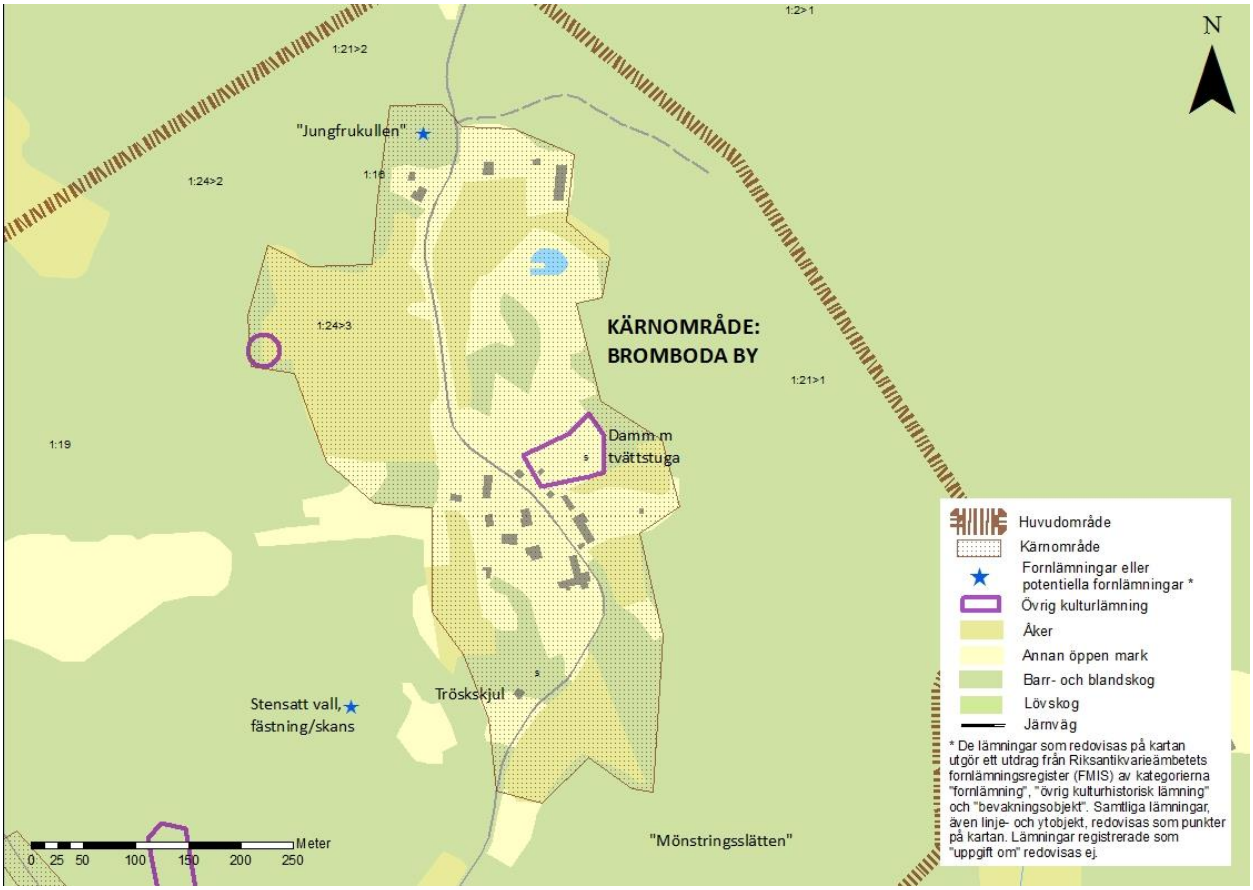

Karta över kärnområde "Bromboda by".

Kärnområde "Bromboda by"

På den gamla bytomten ligger ännu tre gårdar med mangårdsbyggnaderna grupperade tätt intill varandra och med ekonomibyggnaderna utanför (Bromboda 1:19, 1:21, 1:24). Mangårdsbyggnaderna och ekonomibyggnaderna är övervägande uppförda mellan 1880-1930-talet, men flera är exteriört moderniserade. En gård har ännu byggnader med tidstypiskt utförande bevarade, Bromboda 1:21. Byvägen slingrar sig genom bykärnan och tätt intill byggnaderna. På den östra sidan av byvägen ligger en samfälld damm, vilken kan ses redan på 1830-talets karta över byn. Intill dammen ligger en mindre byggnad som använts som tvättstuga. En bit norr om den gamla bytomten, intill "Jungrubacken", ligger

ännu en gård (Bromboda 1:2). Gårdens flyttades till platsen 1868 som ett resultat efter laga skifte som genomfördes några årtionden tidigare. I senare tid har ytterligare ett bostadshus uppförts intill gården.

Bykärnan omges av öppen åkermark. Låga stenmurar omgärdar åkrarna och kantar bitvis byvägen. Öppningarna till åkrarna flankeras av höga stenstolpar. Intill byvägen, strax söder om byn, ligger byns tröskeskjul där den gemensamt ägda tröskan förvarades.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Öppen åkermark med stenmurar, stenstolpar och röjningsrösen.
- Äldre utdikade mossmarker.
- Samfälld damm med tvättstuga.
- Den gamla bytomtens täta bebyggelsestruktur med äldre mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader.
- De sägenomspunna platserna.
- Den grusade gamla landsvägen med äldre sträckning, höga träd och stensättning samt den grusade byvägen.
- Den samlade bebyggelsen intill gamla landsvägen med mindre bostadshus och lanthandel.
- F.d. skjutbana med bevarad skyttepaviljong.
- Bygdegård med närliggande f.d. festplats.

Befintligt skydd

- Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna,* samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.

- Särskilt värdefulla byggnader och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurer och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- Kärnområdena är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområden enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom kärnområdena bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en antikvarisk förundersökning. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att planbestämmelser, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Huvudområdets öppna odlingslandskap har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- Gamla vägar inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök.
Kalmar läns museums topografiska arkiv.
Johansson, Bengt, 2005, *Bromboda bygdegård under 75 år*. Ur: Dackebygd 2005, Vissefjärda hembygdsförening.
Jonsson, Ingrid, 1993, *Min barndoms by – Bromboda*, Ur: Dackebygd 1993, Vissefjärda hembygdsförening.
Skårin, Henning, 1985, *Om gårdar och byar i Vissefjärda socken – Bromboda*, Ur: Dackebygd 1985, Vissefjärda hembygdsförening.

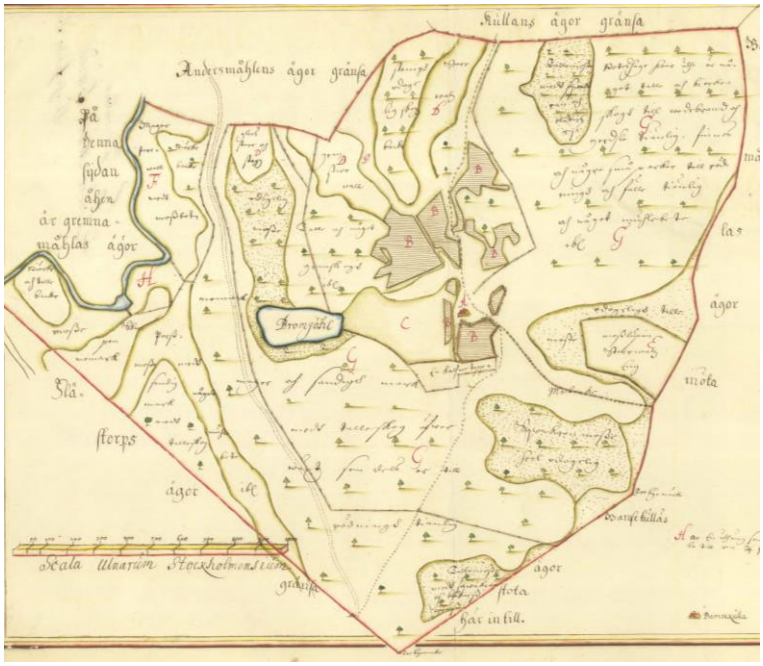

1693 års avmätning av Brombodas ägor. Bromboda utgjorde då ett kronohemman, d.v.s. byns ägor ägdes av kronan men brukades av en enskild person med åborätt. Vägnätet, liksom åkermarken norr om bykärnan kan kännas igen till sin form och utbredning än idag.

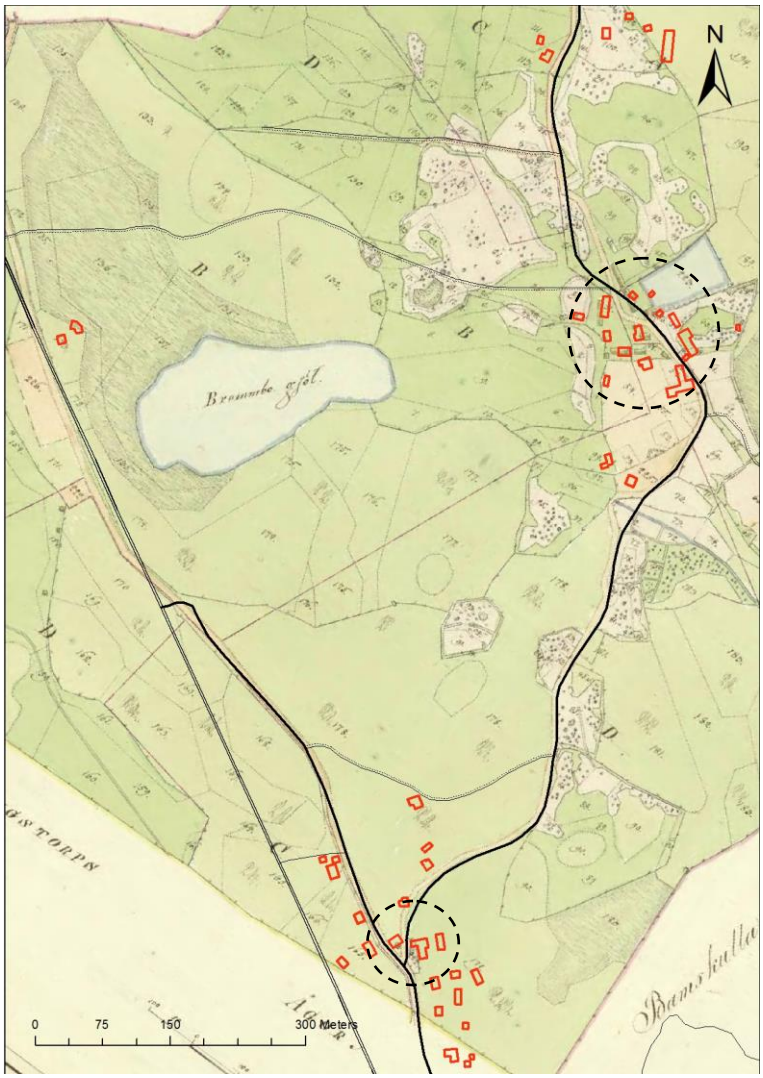

Utsnitt av 1830 års laga skiftekarta över Bromboda. Då låg all bebyggelse i byn samlad på den gamla bytomten, förutom båtsmanstorpet som låg i landsvägskorsningen. Dagens vägar är inlagda som svarta streck och dagens bebyggelse med röda markeringar.

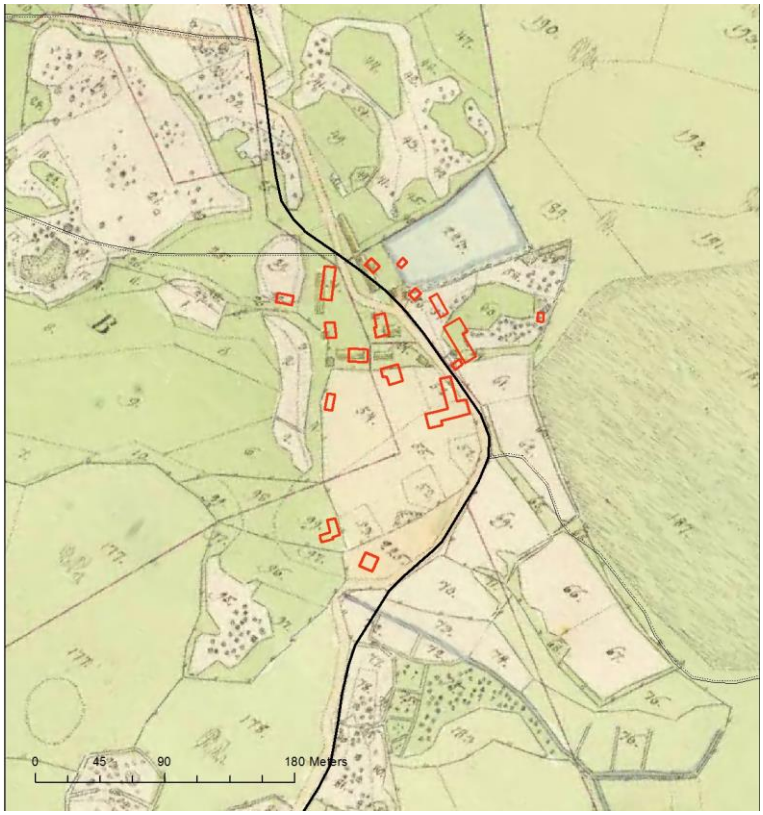

Utsnitt av 1830 års laga skiftes karta över Brombodas gamla bytomt. Dagens mangårdsbyggnader ligger på gamla lägen. Åkermarkens form känns igen än idag. I kartan nedre högra kant ses något som kan tolkas som grävda diken. Det är i så fall en tidig utdikning för att göra flera marker brukningsbara.

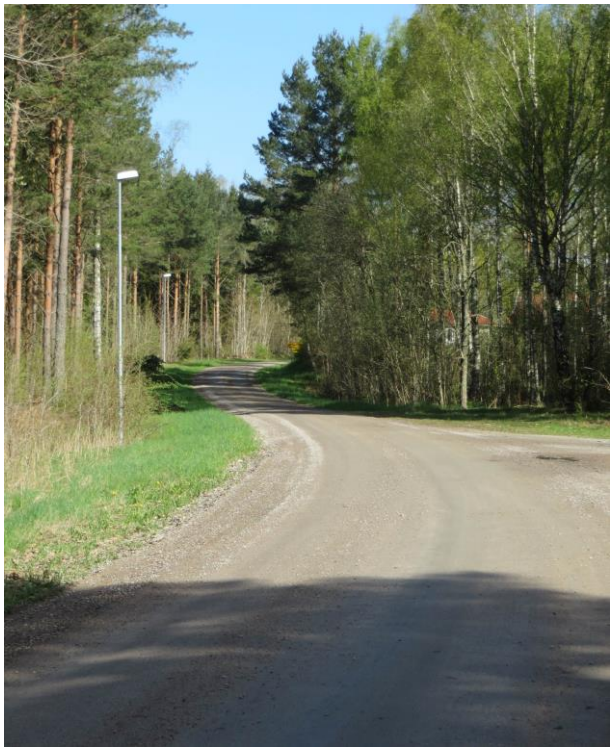

Den slingrande gamla landsvägen som leder fram till Bromboda söderifrån. Till höger låg Skytteföreningens festplats.

En rostig grind minner om skytteföreningens festplats. Här fanns såväl dansbana som orkesterscen och kiosker. Midsommarfesterna brukade vara särskilt välbesökta.

Bromboda Bygdegård uppfördes 1930 på en arrendetomt på Flädingstorps ägor utefter landsvägen mellan Vissefjärda och Emmaboda alldeles intill skytteföreningens paviljong och festplats. Bygdegården uppfördes på initiativ av bondeungdomen i Vissefjärda. Bygdegårdens stomme kommer från en timmerlada från Alsjö torvmosse. Bygdegården blev bygdens samlingspunkt för föreningensmöten, kalas, kurser och dansfester. Bromboda bygdegårdsföreningen bildades 1950. Byggnaden är renoverad 1950, tillbyggd 1963 och renoverad 2004. I samband med återinvigningen 1964 skänktes tomten till bygdegårdsföreningen.

Vid vägkorsningen mellan gamla landsvägen (till vänster) och byvägen mot Bromboda by uppfördes vid sent 1800-tal en lanthandel, en gård och flera mindre boställen. Fastigheten rakt fram kallas ”Snippen” och var under en tid bebodd av en smed. Notera stensättningen till vänster och de höga träden som markerar vägens betydelse.

Bostadshuset på ”Snippen” är uppfört 1875 och ligger mitt i korsningen mellan den gamla landsvägen och byvägen, Bromboda 1:14.

Ett mindre bostadshus på den gamla landsvägens östra sida, Bromboda 1:9.

Lanthandeln i Bromboda är uppförd 1890, Bromboda 1:13. Huset till vänster är troligen äldre.

Jan och Gunvor Skoglund har drivit lanthandeln i drygt 35 år.

Skytteföreningens skyttepaviljong ligger intill skjutbanan. Byggnaden användes som dansbana fram på 1940-talet, men fungerar idag som traktorgarage.

Skjutbanan kan ännu anas i skogspartiet.

En väghållningssten intill byvägen mot Bromboda by.

Byvägen söder om Bromboda by kantas bitvis av låga stenmurar. Delar av det tidigare öppna landskapet är idag igenväxt.

Närmare byn öppnar landskapet upp sig.

Det samfällda tröskeskjulet.

Markerna söder om Bromboda by sedda från bykärnan. Till vänster ligger det område som kallas ”Mönstringsslätten”. Området tycks tidigt ha blivit utdikat.

Byvägen slingrar sig tätt intill bebyggelsen i bykärnan. Bromboda 1:21 är en välbevarad gårdsmiljö med byggnader från 1880- 1940-talet.

Ladugården till Bromboda 1:21.

Ekonomibyggnader till Bromboda 1:21.

Byggnaderna på gården Bromboda 1:24 är moderniserade.

Mangårdsbyggnaden till Bromboda 1:19 bär tydliga spår efter en sentida renovering.

Öster om byvägen ligger en samfälld damm med en tvättstuga.

Byvägen slingrar sig vidare norrut. Till höger skymtar den går som utflyttades från bytomten till följd av laga skifte.

Åkermarken norr om bykärnan har samma form och utbredning som under tidigt 1800-tal.

”Jungfrukullen” är en av de sägenomspunna platserna i byn.

Från ”Jungfrukullen” har man vida utblick över landskapet.

Gården Bromboda 1:2 ligger alldeles öster om ”Jungfrukullen” och flyttades hit på 1860-talet.

Emmaboda kommun

Kalmar Läns Museum

Länsstyrelsen Kalmar län